

Всичко възможно ще се случи

„:беше...“ повод: 11 отговора от ВБВ

Кристин Димитрова: „А това, което не бива пак да се повтаря, // то отново ще настъпи някъде отвътре“ (с. 97). Стихосбирката „:беше...“ сякаш не е особено оптимистична за възможностите на човешката еволюция. Мислиш ли, че днес сме по-добри хора в сравнение с нашите баби и дядовци от първата половина на XX век? Липсва ли ни нещо, което те са имали?

ВБВ: Не мисля, че сме станали по-добри или по-лоши хора, но тъй като човечеството придобива все по-голяма мощ, то съвсем закономерно всички наши стари или нови противоречия стават по-видими, по-машабни и по-дълбоки. Може да се каже, че радикализацията дори предстои, а за решението на някои проблеми е безвъзвратно късно. От друга страна е важно да се посочи, че всичко това се осъзнава и обсъжда; много хора полагат грижа за всеобщото и те ще се увеличават все повече и повече – в крайна сметка мислим за бъдещето. За съжаление, останалите животни нямат тази човешка привилегия – те само опитват някак си да се спасят. Еволюцията не води задължително до прогрес (дори често или пък дългосрочно да има такъв резултат), но обективно води до оцеляването на тези, които се приспособяват най-добре към средата: съответно ако това, към което се приспособяваме, е злобещо, то ние самите се превръщаме в еволюционни чудовища. Така естествено се раждат „хищници“. А това означава, че културата има вечна отговорност за средата, за контекста, за конюнктурата.

Що се отнася до липсите ни, да, съществува устойчива носталгия към отминалото и забутено време: с отдалечаването то ни изглежда все по-очарователно, спокойно и непосредствено – това е илюзията за чисто минало. Разбирам този сантимент и неговата власт, но моите цели и техника в поезията са различни: първо, социалното минало не е никога чисто и второ, за мен то е *двигател*, а не място или музей – към него не се завръщаме просто като в свой дом. То преработва и произвежда, отново и отново, безспир, а това означава, че в „:беше...“ – книгата за миналото – аз гледам през него към настоящето и бъдещето. Всъщност от самото начало всяка от трите стихосбирки (Е:то. – Ще: – :беше...) е свързана производствено с другите. Ще добавя, че по-важни са тези неща, които не можем да преодолеем, а не времената, които сме изгубили безвъзвратно и по които сантиментално лелеем. *Повторението на нещата, които не бива да се повтарят* – това е ужасът на живото, от който (освен всичко друго) се ражда разказването или се образуват метафорите. Тъкмо на тази травма и на този периодичен контекст е посветена поемата „Кам’янец-Под’лябский“, откъдето са горните стихове.

Огнян Касабов: В „Хаос или безредие“ (с. 197) сякаш се долавя гласът на Гео. Какво ехти от Септемврийската литература днес, 99 г. по-късно?

ВБВ: Усещането за несправедливост, осъзнаването на социалното разединение, предусещането за насилие, бунтът... – опитам се да ги подредя в низходящ ред по релевантност. Днес ехото от тази литература е много различно от тогавашния глас. Първо, не съществуват други витални утопии освен технологичната (екологичната утопия е само невен допълнителен, компенсаторен образ и в този смисъл не е утопия). Второ, след като септември не се превърна в май, но „печалния // в кърви обяния // земен шар“ се сбъдва отпогаба многократно, то днес коментарите са често цинични, а очакванията са общо взето капиталистически; което не означава, че тези неща са ценност за хората, а именно, че това е настоящият хоризонт, това е нормата. Междувременно голяма част от добрата литература се превърна в *реаллитератур*: естествено и искрено писане, в което няма никакъв риск или социален залог. Тук пазарното, сантименталното, забавното и автентичното взаимно се усилват и това е в ярка противоположност спрямо литературата от 20-те години на XX век. Изглежда, че днешният авангард е този на удоволствието: тук не може да се отрече, че има огромен напредък.

Самото стихотворение „Хаос или безредие“ описва утрото на тази наша, нова и слаба действителност. В него не се дава решение – напротив, създава се усещане, че може да се избира единствено между отхода на хаоса или отхода на безредие. Разбира се, други стихотворения поемат по различен път и предлагат разнообразни изходи или псевдоизходи, но тези алтернативи не заличават вече казаното или вече случилото се: травмата не изчезва с

пропускането на хаоса или безредие.

Сигурно това е моментът да отбележа, че за мен Гео Милев е един от най-впечатляващите творци изобщо в българската литература. Преминането от пръстеновидния свят („Жестокият пръстен“, 1920) към вертикалния гняв в „Септември: поема“ (1924) е емблематичен жест за целия авангард. Но сега по-важно е друго – какво се случва, след като авангардът вече е част от миналото, след настъпилите разочарования, след неуспехите или дори провалите. Какво се случва на сутринта, какво е утрото на нашата мъдрост или поезия?

Кристин Димитрова: Не се сецам за друг автор, който да поверява толкова голяма част от смисъла на пунктуацията, при това във време, в което мнозина я изоставят напълно. „Е:то.“ (2000) е книгата ти за настоящето, „Ще:“ (2011) е за бъдещето, а „:беше...“ (2022) – за миналото. При теб пунктуацията разказва цял един собствен сюжет, жестикация е, има свои перформативни функции. Какво ти дава знакът, който съвсем честно се нарича „препинателен“?

ВБВ: Това е много особен проблем и ще отговоря по три начина.

От една страна, поведението ми е реакция спрямо изоставянето на пунктуацията, което започва тук още в края на XX век. Литературата беше предвестник на съвременната култура: изчезването на главни букви, на запетаи и точки, усещането за модерност, чувственият поток, преоткриването на богатството на речта без формалните кодификатори на писмеността, интернет комуникацията, плоската онтология, бързината... Още тогава тази мощна тенденция ми се струваше едноизмерна и донякъде късогледа. Да, аз също се възползвам от тази формална свобода, когато героите или мотивите го изискват: „но сега вече не разбирам добре заповедите радиото // прекъсва връвта може би нещо се задава в // стомаха отвътре тече“ (61). В книгата отбелязвам с # всеки подобен атонален синтаксис. В противобес на тази тенденция искам да преоткрия значите като „визуален наратив“ или дори като „геометрически метоними“. Например последният знак във всяко от трите заглавия указва поредността на издаване – едно, две, три [: ...], а също така очертава и различната размерност на пространството и неговата посока – като точка, нагоре-надолу или пък водоравно. Освен това повтарянето се двоеточие в заглавията на стихосбирките е едновременно мястото на историческия срез, но и на човешкия поглед (в средата, напред или назад). Двоеточието са двете очи – много е важно къде се пораждат и накъде гледат, те са свързващо прекъсване, те са разказ за нашите стремежи, уклон накъде искаме да вървим и какво забелязваме: „той удивено забелязал // сътрудничеството // между растенията и микоризните гъби“ (162) или „Преди време забелязах тежко, едро, рапицово жълто // до кафява охра; но те рубинено-червени днес стареят“ (88). От друга страна, интересът ми към пунктуацията не е само реакция, а прилича и на светозлезна наласа. Съгласен съм, че тези знаци могат да препъват. Освен това те са структури, които създават илюзия за контрол (или осъществяват контрол чрез правилата на правописа). При всички положения те са изнуда наг живата реч. Да не говорим, че в тях етимологията не е прозрачна, те не словообразуват, има нещо очевидно формално и техническо. Върху този подразбиращ се и сковаващ фон изграждам собствени желаниа – като идеята е, че знаците нямат предварителни значения. Във всяко стихотворение те се разколебават и разграждат и всеки път ги създаваме наново – хиляди промени и леки отмествания в употребата. Накратко: каквито са персонажите и чувствата, такива стават и препинателните знаци в конкретното стихотворение: функции на тялото, органи на геометрията, машини от живото, една текуща география на гъвкави флуиди. На последно място, пунктуацията има общо със съкращенията. Доколкото ВБВ е именно съкращение, то затрудненото, концентрираното и спънатото са удачен образ за този препинателен свят.

Огнян Касабов: Колко трудно беше довършването на украинско-пътеписния раздел III на фона на войната в Украйна? Колко смислено е в съвременен контекст да се говори за някаква пророческа сила в поезията?

ВБВ: Всъщност това са въпроси за смъртта. Ще започна с първия и мога да кажа максимално сбито: всичко премина в действителното. Въображаемостта се редуцира. Затвърди се входната триада от книгата: мисъл – слово – дело. Довършването беше трудно, тъй като изглеждаше първерзно и нелепо: как и защо се пишам поеми за Лвов, Тимишоара, Дебрецен или

Александър Байтошев. „Портрет на ВБВ“

Киев, докато трагедията вече се разгръща реално, планомерно и неумолимо? В историята на човечеството такъв тип размиване-и-пресичане на световите е много характерно. Има ли нещо по-типично всъщност: едновременността на излишеството и нищетата, на творчеството и трагедията, на удоволствието и страданието. Това винаги ме е поразявало.

Но има и друг момент, отново свързан със смъртта. В рамките на книгата пътеписният цикъл е мъртвата точка. Но това невинаги означава финал или край. Както написаме в „ХАОС (редакторски манифест)“ (2015): *мъртвото е добра почва*. Разбира се, не всяка мъртва точка е повратна точка (в тази връзка не трябва да има илюзии), но в книгата тя е.

Що се отнася до пророчествата, то поезията понякога просто улавя в думи това, което много други хора предусещат или предвиждат. Така че не бих я отличил като нещо специално, но от друга страна, тя има огромното предимство да изразява публично несъзнаваното (или пък неосъзнатото) и затова понякога първа фиксира нашите интуиции и усещания под формата на поетически пророчества. Искам да добавя и нещо по-общо: литературата понякога е просто каталог на неуспялото или неузряло настояще: *червената книга на нашите надежди*. Именно затова си представям, че трябва да се учим да изграждаме хоризонти, дори и да нямаме никаква надежда. Казват, че тя умира последна, но всъщност именно в този момент (а и след това) започва животът на литературата. От тази гледна точка поезията е „постмортем“. „Има ли живот след смъртта?“ – така приключи „Ще:“ (2011), така започва сега „:беше...“ (2022). Цялата последна стихосбирка е посветена именно на този обрат: „Миналото е единствено топлоцентрално, // а всяка смърт – бъдещо гориво“ (27). Сигурно е ясно, но нека уточня, че това не е лозунг, не е заявление или твърдение, това е кръгозор от съмнения, противоречия, творчество, неуспех и упорство.

Кристин Димитрова: Четем поезия по различни причини: защото търсим късите съединения между думите, защото ритъмът гали вътрешния ни слух, защото обичаме гласа на автора, заради епифанията, за да открием истина за себе си, да излезем от всекидневния кръговрат, да бъдем наскърбени или да изпитваме удоволствие.

По какъв начин очакваш да бъде прочетена книгата ти? Какво има опасност да пропуснем, четейки линейно повърхността ѝ?

ВБВ: За мен поезията е *изграждане на свят и на техника*, които заедно оголват самата действителност – чрез тях виждаме по-добре какво наистина се случва с животните, с веществото, с химията и историята, с чувствата ни за отмъщение или привързаност, със самите нас, с държавите или със сложната социална тъкан. Поезията не е измислица или просто споделяне – това е плетос от афекции, телескопи, антени, чувствено на преживяването, чувствителност на тялото, сеизмографи или сетища за цялото съществуващо.

Що се отнася до четенето на самата книга: не ме притеснява, че в нея нещо ще бъде пренебрегнато. Читателят трябва да може да пропуска (или да добавя) – това е неговата власт наг текстовете и наг авторите. Все пак бих се радвал, ако в „:беше...“ се улови смешното, ироничното и наивно; не трябва да се забравя подриващата игра – ако в тази стихосбирка

всичко остане единствено сериозно, то това на свой ред би било повод за смях или присмех. Дали се забелязват героите *И.* и *Ш.*, които се страхуват по различен начин от предстоящото? Дали се вижда как им се отговаря в други стихотворения?

Огнян Касабов: Поезията ти е животинска, екологична, планетарна, хаосмическа. Как виждаш климатичната поезия на бъдещето?

ВБВ: От една страна, поезията много често изглежда като място без технология. Тя е убежище или пък уют за преживяванията на човешките същества – най-субективното от всички изкуства. И днес поезията клони много повече към лириката, като често дори се отъждествява с нея, което е закономерно (особено откакто класическата триада на Просвещението „епос – лирика – драма“ се е трансформирала в съвременната двойка „проза – поезия“). Всъщност лириката е форма на себеусещане, себеизразяване и себевъзпитание, затова тя често е гимназиална – същинско спортно занимание за душевността и емоциите.

От друга страна, поезията не е само чувствено клише, тя е първата лаборатория на човешкото в езика. Тя бързо преодолява азобата форма, тя лесно прескача интимното, дори антропологичното, защото знае какво значи обективен ритъм, метрика, съзвучие, стих и може да си играе с тях, да ги разрушава и съгражда – да бъде неузнаваема. Освен това владее всички езици, дори административния сказ. В този си вид тя се отнася повече към всеобщото и Вселената; и може да е форма на смислена съпротива.

Такава ще бъде и климатичната поезия на бъдещето: едновременно човешка и нечовешка, лирика и лаборатория – като вторият елемент от двойките е по-важен. Поезията винаги ще остане лична, но неличното е по-интересно – в него има история, то е маркирано от времето, в него има развитие, революция и експеримент. Това, което предстои, е също така свързано с пишещите машини, със страховете на човечеството от технологичния прогрес и с преосмислянето на бързината – измененията в климата и в постепенното замърсяване са впечатляващо свидетелство за мащабните и бавни промени, които постепенно променят облика на съществуващото.

Кристин Димитрова: Струва ми се, че Източна Европа с нейните градове и бели петна по картата те прилича много повече от Запада като обяснение за света. Автентизъм? Последни анклавни на простодушието? Опазена истина поради неразпространения език? Сетивна екзотика? Причудлива орнаментирана сложност? („Debgesen“ е сред впечатляващите примери за това. Изключвам поемите за Декарт, Нютон и Дарвин, които са по-скоро центрирани около главните си герои.) Кое те кара постоянно да гледаш натам?

ВБВ: Може би – за съжаление – има от всичко това, което изброяваш. Но има и друго: знаем повече за Великобритания, отколкото за Молдова, мислим повече за миналото на Франция, отколкото за днешна Грузия, вълнуваме се повече от океана, отколкото от Черно море. Културата ни е като вектор: има ясна посока, външен ориентир и игнорира всичко извън тесния си кръгзор. Това може да е справедливо в чисто конюнктурен план, но в поетичен не е. Да не говорим, че – от гледна точка на съществуващото – перифериите са страшно интересни територии. В този смисъл обръщането към Източна Европа и Черноморието е

самопознание, но не повече от това. Мисля го като нещо необходимо, но не нормативно (или тясно идеологическо). Това означава, че разбирането не е с оглед на някаква (на) национална ценност или създаване на култ или ореол, а именно самопознание, понякога и терапия. Това не е нужно да е приятно занимание.

Казаното готук е по-общо, но аз имам и един конкретен интерес – това е *преходът*. Той е сложен, колкото е сложно Възраждането – в него има толкова драматични противоречия, такава болка, отпадане и надежда, такава вяра и отчаяние, толкова самоотрицание и самовъзхвала, провали, нежни или кървави революции. Прилича на истерия, а не само на история. Аз искам да опиша този период на всякакви нива – на реда на животните, през реда на ветровете и глината, декласирането и гетата, във вихъра на чувствата, чрез смесването на езиците и народите. Това, което виждаме и преживяваме отвътре, също е впечатляващо. Още по-ценно става то, защото отивън (откъм Далечния изток, от Запад, от Африка...) всичко това изглежда по-плоско, по-еднопластово – изглежда единствено като преминаване от една икономическа и политическа система към друга. Не се долавя какво се случва на нивото на културата, обществото, тъканта, личността, природата, физиологията. Същевременно в Източна Европа от години настъпват събития, които после стават характерни и за останалата част от Европа, и за глобуса. Ние госта често първи експериментираме със себе си и чрез това предупреждаваме Земята за бъдещето, което я очаква: но светът все още не осъзнава и не отчита лабораторната ни болка и работа, дори не я разпознава като работа. Това предимство – да си в самото клокочене на живота и събитията – ни прави космополитни, задължава ни да помним, да съхраняваме и да разбираме този опит, т.е. прави ни отговорни към всичко, което предстои за цялото човечество и неговата среда. Източна Европа е симптом и авангард. Тук знаем какво означава разпад и безправие, виждаме как се разграждат структури, наблюдаваме как се създава неравенство и всичко това е съпроводено с илюзии, бозата култура, преплетена като лабиринт история, нови митове, изтласкване и търсене на удоволствие, огромни усилия, сложни мрежи и непрекъснато творчество. Ако *преходът* не беше период или хронотоп, а човек, то всеки учен би искал да го разбере и наблюдава – внимателно, продължително и задълбочено, – за да разгърне напред своята собствена наука и знание. Такъв е залогът на бъдещето и това позволява да видим прехода по-общо, след нас, над нас: *преходът на човешкото*.

Огнян Касабов: А защо така и не сме намерили език за насието на прехода? (чззлс174, иб204) Каква е вината на писателите и поетите за това?

ВБВ: От години търся такъв израз, излез, език; много други правят същото. Това ми се струва изключително важно и съм убеден, че този език не е един. Когато насието е военно, директно и кърваво, тогава изкуството реагира много бързо. Веднага се създават нови творби, жанрове или стилове. Впечатляваща е тази човешка способност за описание, за оценка и за отговорност. Но когато насието е бавно, почти невидимо, по-периферно или с натрупване, тогава по-трудно го улавяме. Трябва да измине много време, за да можем да разберем какво вече се случило със самите нас. Това е *закъснението на човешкото*. Тази тема ме вълнува и в личен, и в наративен план. И заедно с *прехода на човешкото* те оформят двете важни нишки на историческата поетика.

Не знам дали творците имат точно вина. Нека използвам едно празно клише като начало: „всички в обществото носим отговорност“. Ала как се носи такава абстрактна отговорност през „всички“, какво изобщо означава това? Представям си, че отговорността за подценяването и неразбирането се носи през това *как живеем заедно*. Това е опосредена и често неосъзната отговорност, затова и толкова лесно може да се превърне в обвинения към другите или в резигнацията „такива сме си ние“. Лашкането между тези две крайности (на агресията към другите или на самоунижението, което утвърждава инертността) е действително мъчително и е симптом за интериоризиране на насието. Книгата „беше...“ търси отговор на този проблем и опитва да изработи език на прехода чрез преработката на личното, в двигателите на природата и обществото, през топлоцентралата на историята.

Кристин Димитрова: Доколко историческите наративи на човечеството са в помощ на бъдещето му? Какво ни дават те и какво ни взимат?

ВБВ: Ще отговоря какво ни взимат; мисля, че става ясно какво ни дават от това, което вече споделих. Историческите наративи категорично ни пречат да започнем на чисто, но това така и така е илюзия – никога не е имало нищо чисто в нито едно начинание. По-неприятното обаче е, че всички официални исторически наративи са поне донякъде митологични, а пък на практика са винаги фикционални. От тях се създават народностни (или дори индивидуални) комплекси или

се поражда излишно висока национална или културна самооценка. В тези официални наративи рядко има нещо гъвкаво или лечително. Накратко: *дават ни смисъл, лишават ни от разбиране*.

Но ако няма (само)познание, бъдещето със сигурност ще е по-тежко от миналото. Тогава на хората не им остава друго, освен да се веселят: „и започват да празнуват предварително: // предварително и завинаги“ (126) или „устройваме безброй забави, веселия и празници, // а после пътешествия и манифести; // и всички те – преждевременни утехи“ (127).

Огнян Касабов: Помирението с миналото дава свобода, но и отваря пространство за пораженчество. В наши дни къде се таи потенциал за градивен гняв?

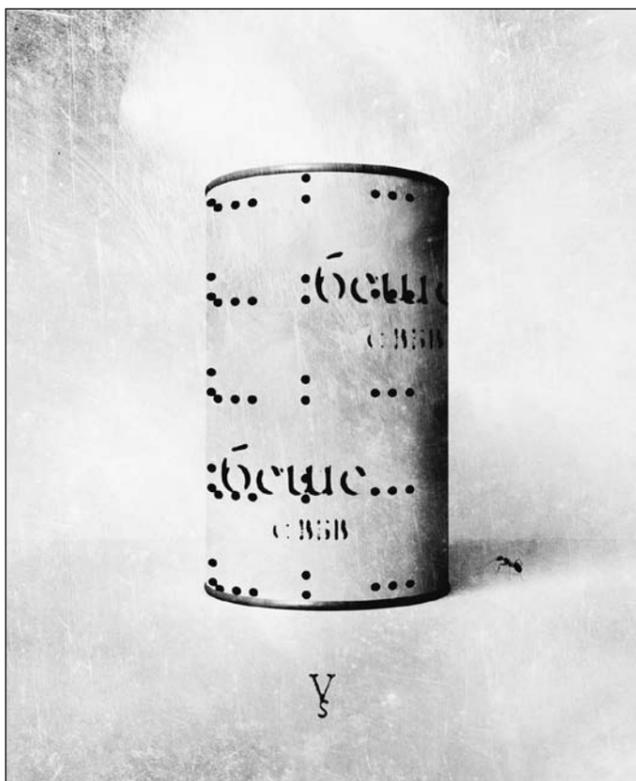
ВБВ: Когато се появи гняв, то обикновено вече сме страшно закъснели – преди него е имало продължително търпение и може би ненужно изчакване. Но градивността трябва да се появи първо там (в мълчанието), за да може после гневът да не е единствено разрушителен. Що се отнася до потенциала, това е труден въпрос. При всички положения трябва да е в *осъзнаването на несправедливостта*. Ще очертая няколко посоки, накъдето откривам почва.

Първо, в политическата критика срещу съвременността с нейното стряскащо неравенство и декласиране на хора, унищожаване на животни, изграждане на зависимости. Това по-конкретно означава, че отново има потенциал в лявата идея за еманципация, в търсенето на всеобщност и в силата на просветата и Просвещението. Второ, мощ има в разширяването на човешкото – това е описано достатъчно плътно в най-манифестната поема, наречена „жени (Из „Предтечите на модернизма в изкуството“)“; има сила дори в освободената човешка сетивност, която пък е разгърната през телесно преживяване в „Очите ми в 418 kN/m², слухът е 4 m/s² на сянка“ – за мен това е един от най-важните изходи в книгата. Трето, през историко-психоаналитичната триада, изграждана бавно и постепенно в цялата трилогия: *своето като страшно, своето като чуждо, своето като мое* – разбира се, социалните проблеми не се решават психологически, но тази триада е ключова и за историята. Четвърто, в екологичното мислене – то надскача националното, континенталното и *Ното sariens*, то е грижа за дома, за ойкоса, за живота, за планетата – *грижа за природата, но през културата*. Разбира се, това не означава, че добрите ни намерения ще дадат резултат; страданието винаги ражда мъдрост, напротив, понякога то ражда единствено ново страдание: „Маймуните на Стария свят // всички помнят и предупреждават // маймуните на Новия“ (164). И все пак останалите животни на Земята не могат да поемат тази човешка отговорност и бреме, следователно няма кой друг да се погрижи освен ние.

Кристин Димитрова: Ако „душата ни е окръг, населен с животни“ (22), а „бъдещето е завод“ (211), то кои сме ние?

ВБВ: Ние сме бъдещи космонавти. Нашата цел е да развиваме своята сетивност, разум, чувствителност и да запазим това, което не може да оцелее само – да му дадем живот и сила във всякакви измерения. Ние сме тези, които съзнават, че структурирате са илюзии, но без тях също не можем – затова непрестанно ги разграждаме, редактираме и преизмисляме. И винаги трябва да се съмняваме в подредбите, вечността, навиците и заводите – това е задължително. Нашият космос не е единствено Вселената, а това, че *всичко възможно ще се случи* – трябва да сме наясно с тази бездна (това за възможността е отново съвместна идея от манифеста ни ХАОС).

Както споделих по-горе, ние сме тези, които – дори и да нямам вече никаква надежда, – ще изграждат общ хоризонт. Ще го изграждат без вяра, без фанатизъм, без очаквания, а просто чрез *свобода, търпение и грижа*. Нищо отвъдно не може да е гарант. Разбира се, вярата или надеждата действат психологически успокояващо, но това не може да е основание за творчество или закрила – разширяването на хоризонта е важно само по себе си. И когато изграждаме, трябва да е пределно ясно, че може да няма никаква отплата, може и да не успеем, могат да предстоят само провали. Това изглежда безсмислено? Възможно е, но смятам, че е по-отговорно и достойно. Освен това в душата на човечеството има животни, във възпитанието – растения, в телата ни – култура; ние ще продължим да създаваме и същевременно ще променяме и себе си. И непрестанно ще се питаме „що е то и кои сме ние?“ и след това ще отговаряме пред всички.

Корича на „беше...“

Въпросите задагоха:
КРИСТИН ДИМИТРОВА
и **ОГНЯН КАСАБОВ**